

Резюме

Гаєва Н. П. До питання розуміння принципу самоврядності утворення та діяльності громадських об'єднань.

У статті досліджуються змістовні характеристики принципу самоврядності утворення та діяльності громадських об'єднань. Особливу увагу приділено аналізу проблем співвідношення термінів «самоврядність», «самоврядування», «самостійність», «самоуправління», «самоорганізація», «внутрішня демократія», «самодіяльність» при їх нормативному та доктринальному використанні. Зазначено, що термін «самоврядність» набув статусу правового і має використовуватися в тому значенні, в якому він визначений в Законі України «Про громадські об'єднання».

Ключові слова: громадське об'єднання, принцип самоврядності, самоврядування, самостійність, самоуправління, самоорганізація, внутрішня демократія, самодіяльність.

Резюме

Гаєва Н. П. К вопросу понимания принципа самоуправления образования и деятельности общественных объединений.

В статье исследуются содержательные характеристики принципа самоуправления образования и деятельности общественных объединений. Особое внимание уделено анализу проблем соотношения терминов «самоуправление», «самостоятельность», «самоорганизация», «внутренняя демократия», «самодетельность» при их нормативном и доктринальном использовании. Указано, что термин «самоуправление» получил статус правового и должен использоваться в том смысле, в котором он определен в Законе Украины «Об общественных объединениях».

Ключевые слова: общественное объединение, принцип самоуправления, самоуправление, самостоятельность, самоорганизация, внутренняя демократия, самодетельность.

Summary

Gaeva N. On the question of understanding the principle of formation and activities of public associations.

The article examines the substantial characteristics of the principle of formation and activities of public associations. Particular attention is paid to the analysis of problems reflected in the terms "self-government", "autonomy", "self-organization", "internal democracy", "initiative" in their normative and doctrinal use. It is indicated that the term "self-government" has received the status of legal and will be used in the sense in which it is defined by the Law of Ukraine "On Public Associations".

Key words: public association, self-concept, self-management, self-reliance, self-organization, internal democracy, initiative.

УДК 342.722.1

Г. С. ЖУРАВЛЬОВА

Ганна Семенівна Журавльова, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри Запорізького національного університету

ФОРМАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗМІСТУ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ

Принцип рівності є фундаментальною засадою конституційного устрою, що визначає статус особи та параметри організації державної влади. У юридичній науці питання рівності та рівноправності неодноразово розглядалося як у теорії права, так і в рамках спеціальних досліджень таких радянських учених-правознавців, як М. Вітрук, Л. Воеводін, Б. Ебзеев, Г. Мальцев, В. Масленников, М. Матузов, В. Патюлін, Ф. Рудинський, А. Савицька, В. Сокурєнко, І. Фарбер, В. Шевцов, Л. Явич; таких сучасних українських учених, як О. Дашковська, В. Колісник, А. Колодій, А. Олійник, М. Орзіх, О. Петришин, В. Погорілко, П. Рабінович, В. Шаповал, Ю. Тодика, М. Цвік; таких сучасних російських учених, як М. Баглай, М. Бондар, К. Козлова, Г. Комкова, О. Кутафін, О. Лукашева, В. Нерсесянц, В. Чиркін. Натомість, незважаючи на те, що ідея правової рівності нині постає як основа побудови всієї правової системи, а також на велику увагу з боку фахівців до цієї проблеми, й донині не вироблено узгодженого підходу щодо розуміння змісту принципу рівності.

Відповідно, метою цієї статті є уточнення формальних аспектів принципу рівності, який є не лише принципом конституційного права, але й однією з основоположних засад, які визначають параметри всієї національної правової системи.

Як зазначає С. Погребняк, вимога формальної рівності можливостей реалізується за допомогою чотирьох взаємопов'язаних принципів: 1) принципу рівності перед законом; 2) принципу рівності перед судом; 3) принципу рівності прав і свобод людини і громадянина; 4) принципу рівності обов'язків людини і громадянина¹.

Деякі автори під час аналізу принципу рівності зосереджують свою увагу на розмежуванні понять «рівність» та «рівноправність». Наприклад, рівність, як вважає О. С. Мордовець, – це не юридична категорія, а соціально-моральне, політичне явище. Рівність – це ідеал, загальнолюдська цінність, гарантія правового, політичного й соціального порядку, це оціночний критерій відповідності ідеалу й реальності його втілення в конкретній, соціально значущій сфері громадського життя. На думку цього науковця, рівноправність полягає

насамперед у рівних можливостей суб'єктів права². Також існують спроби розкрити зміст принципу рівності в окремих галузях права, однак вони акцентують увагу переважно на формальних аспектах цього принципу³.

Окремі науковці визначаючи поняття «рівність», виходять із твердження, сформульованого Ф. Енгельсом: «рівність полягає скоріше в тім, що з тієї загальної властивості людей, що вони є людьми, з рівності людей як людей вона виводить право на рівне політичне й відповідно соціальне значення всіх людей або принаймні всіх громадян даної держави або всіх членів даного суспільства»⁴. Тобто, саме в рівному, однаковому значенні всіх людей у сфері політичного, правового, соціального й економічного життя суспільства й полягає головне розуміння рівності. Рівноправність же сама по собі категорія багатоаспектна. Вона означає, що: кожному члену суспільства держава надає рівні з іншими його членами юридичні можливості; із закону випливають для нього рівні обов'язки; здійснення прав і обов'язків забезпечується йому на рівних підставах. Таким чином, ряд авторів представляє поняття «рівність» як певну теоретичну абстракцію, що конкретизується через поняття «рівноправність»⁵.

Неповнолітній і божевільний не можуть користуватися усіма правами нарівні з іншими особами⁶. Формальна рівність полягає насамперед у тому, що для всіх учасників суспільних відносин установлюються й застосовуються єдині правові засоби, які становлять основу механізму правового регулювання, тобто норми права, юридичні факти, акти реалізації прав і обов'язків.

Рівність у правах означає рівність можливостей, що стало надбанням юридичної думки з епохи буржуазних революцій⁷. Згідно із цими положеннями, не може бути привілеїв чи обмежень залежно від майнового стану, люди незалежно від їх соціального походження визнаються рівними і повноправними учасниками суспільного життя, наділеними свобідною волею і тому здатними відповідати за свої дії і їх правові наслідки⁸.

Конституція України не допускає «імунітету» для соціальних груп і окремих осіб у частині несення ними встановлених обов'язків. Усі громадяни і кожен з них окремо – незалежно від будь-яких ознак (походження, соціального та майнового стану, роду і характеру занять тощо) повинні поводитися відповідно до вимог, які містяться в Конституції. Винятки у несенні певних обов'язків повинні встановлюватися лише законами і мають бути обґрунтованими⁹.

В основі розуміння принципу рівності є ідея універсальності прав і свобод людини, які мають бути ефективно і дієво забезпечені. Зокрема, Конституційний Суд України зазначив наступне у цьому контексті: «Конституційні права і свободи є фундаментальною основою існування та розвитку Українського народу, а тому держава зобов'язана створювати ефективні організаційно-правові механізми для їх реалізації. Відсутність таких механізмів нівелює сутність конституційних прав і свобод, оскільки призводить до того, що вони стають декларативними, а це є неприпустимим у правовій державі»¹⁰.

Слід зазначити, що деякі вчені часів Радянського Союзу цілком слушно визначали окремі аспекти розуміння природи принципів права у співвідношенні з правами людини. Наприклад, М. Матузов вважав, що суб'єктивне право виступає як право-поводження, право-вимога, право-користування, право-домагання¹¹, тобто містити у собі чотири можливості: а) можливість певної поведінки самого уповноваженого; б) можливість вимагати відповідної поведінки від інших осіб; в) можливість вдаватися в необхідних випадках до примусових заходів; г) можливість користуватися певним соціальним благом¹².

З огляду на викладене, визначити співвідношення суб'єктивних прав і конституційних прав можна в такий спосіб: усі конституційні права є суб'єктивними, але не всі суб'єктивні права є конституційними.

Таким чином, рівність можливостей є створенням двох систем:

- системи винятків із загального режиму правового регулювання для окремих учасників суспільних відносин;
- системи організаційних засобів, необхідних для реалізації прав і обов'язків учасників суспільних відносин.

Визначаючи зміст принципу рівності, неможливо залишити поза увагою питання про місце принципу рівності в системі принципів права. Принцип рівності належить не лише до конституційних принципів, а й до загальних принципів права. Як вже зазначалося, принцип рівності являє собою основу права як рівної міри до нерівних людей, виявляється у всіх елементах системи права.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що принцип рівності – це ідея, що виражається в таких основних положеннях: установлення й застосування єдиних правових засобів, що становлять основу механізму правового регулювання, тобто норм права, юридичних фактів, актів реалізації прав і обов'язків для всіх учасників суспільних відносин; передбачення системи винятків із загального режиму правового регулювання для окремих учасників суспільних відносин; передбачення системи організаційних засобів, необхідних для реалізації прав і обов'язків учасників суспільних відносин; забезпечення рівності прав і обов'язків учасників суспільних відносин, у тому числі конституційних прав і обов'язків.

Варто також звернути увагу на те, що конституційний принцип рівності є фундаментальним принципом правового статусу особи. Як справедливо стверджує С. Погребняк, рівність є вимогою поводитися в однакових випадках однаково, а у відмінних – відмінним чином¹³. Звідси, принцип рівності визначається формальними і змістовними характеристиками, оскільки йдеться не лише про законодавче регулювання обсягу і змісту прав і свобод людини, а також дієвого і ефективного втілення їх в життя.

Як зазначив Конституційний Суд України у рішенні у справі про рівність сторін у судовому процесі, «визнання рівності та недопустимості дискримінації особи є не тільки конституційними принципами національної правової системи України, а й фундаментальними цінностями світового співтовариства...».

Проблематичним з цієї точки зору є домінуюче трактування прав і свобод людини та прав і свобод громадянина, яке у свій час стало даниною для подолання станової структури суспільства, в якому представники різних станів перебували у відмінному положенні.

Рівність перед законом. Поняття рівності перед законом стосується питань процедури ухвалення законів, визначення місця законів у систематиці правових актів та параметрів регулювання прав і свобод людини у законодавстві. За своєю природою формальна рівність визначає рівність можливостей, які впливають насамперед із вимоги формальної визначеності писаного права, яке має задовольняти вимоги рівності.

Проблема рівності завжди була предметом вивчення і дискусій як у науковому середовищі, так і серед приватних осіб, адже вона незмінно пов'язувалася із встановленням справедливого громадського порядку в державі. Рівень розвиненості демократії пов'язаний з рівнем свободи людини, яка, незважаючи на розбіжності з іншими людьми, порівнює належний їм обсяг прав, свобод і обов'язків на предмет наявності або відсутності рівності перед законом. Крім того, закріплення принципу рівності – обов'язковий елемент правової держави. Цей принцип є основним критерієм цивілізованості правової системи держави.

Рівність всіх перед законом являє собою одну з найважливіших основ існування правової держави, в якій саме право є критерієм легітимності держави і його влади. З початком 90-х років XX ст. ідея правової держави повернулася до вітчизняної наукової літератури.

Є різні підходи до розуміння закону. Згідно із вузьким його розумінням під законом мається на увазі нормативно-правовий акт парламенту, який регулює певну важливу сферу суспільних відносин, володіє вищою юридичною силою, визначає типові правила поведінки для невизначеного кола осіб або для окремого кола осіб. Широке розуміння закону, як це має місце у Доповіді про верховенство права Венеційської комісії від 25–26 березня 2011 р., включає у це поняття національне законодавство, міжнародні договори та судову практику.

Верховенство права припускає насамперед розподіл повноважень органів державної влади, і цей принцип набуває глибинного сенсу, якщо дискреційна влада сприймається як розумна, якщо її можливості й способи дії чітко регламентовані і якщо приділено належну увагу правам заінтересованих осіб¹⁴. Тому дискреція має бути обмежена розумними рамками, зокрема, законами, які надмірно не обмежують свободи людини і гарантують рівність.

Як висловився Ф. фон Гаск, забезпечення рівності у законі є складною проблемою, хоча сучасна людина може, в принципі, суцільно схвалювати ідеал загальної рівності перед законом, але на практиці він застосовується лише тими, кого вона розглядає як собі подібних, і дуже повільно вчиться розширювати коло тих, кого приймає як рівних¹⁵.

Стосовно принципу рівності всіх перед законом, можна умовно виділити демократичні й недемократичні, якісні й неякісні, справедливі й несправедливі, реальні й фіктивні закони.

Головним критерієм демократичності законів слугує повнота вираження волі народу, що проявляється й за допомогою широкої участі населення (громадських організацій) у законотворчості (як на стадії підготовки законопроектів, так і під час їх обговорення й прийняття). Закони, які приймаються без участі населення й всупереч волі народу, є недемократичними. Серед недемократичних законів варто особливо виділити так звані «кон'юнктурні» закони, прийняті в конкретній суспільно-політичній обстановці країни в інтересах окремих політичних сил, фінансово-промислових груп. Можна припустити, що в недемократичних законах принцип рівності порушується й пріоритет віддається певним соціальним групам.

Справедливість законів проявляється в тому, що вони дають змогу враховувати інтереси більшості членів даного суспільства, здійснювати збалансований розподіл благ між різними соціальними групами, встановлюють формальну рівність суб'єктів права. Справедливим може бути лише демократичний закон.

Реальність законів полягає в їхній відповідності об'єктивним закономірностям суспільного розвитку, вона гарантована конкретними матеріальними засобами й ресурсним забезпеченням, у той час як фіктивні акти нічим не підкріплені й свідомо нездійсненні.

При зіставленні запропонованих критеріїв важливо мати на увазі, що демократичний і справедливий закон може бути неякісним і фіктивним, так само як кон'юнктурний і несправедливий закон може бути досить якісним і реальним.

Проаналізуємо особливості виділених критеріїв законодавчих актів з погляду забезпечення конституційного принципу рівності всіх перед законом. Насамперед розглянемо проблему демократизму прийнятих законів.

Ми припускаємо, що демократичний характер законів знаходить свій прояв у наступних ознаках: закони виражають волю багатонаціонального народу країни; зачіпають інтереси більшості членів суспільства; поширюють свою юридичну чинність на всіх членів суспільства.

На відміну від демократичних законів недемократичні законодавчі акти не просто слабо відображають інтереси населення, але найчастіше й повністю суперечать їм. Як було зазначено вище, до числа недемократичних законів можна віднести так звані «кон'юнктурні» закони, які є наслідком лобізму, сутність якого полягає у фінансуванні й наданні різних послуг з боку фінансово-промислових груп конкретним представникам органів державної влади й управління, що відстоюють інтереси даних структур шляхом прийняття конкретних нормативних правових актів, політичних, адміністративних та інших офіційних рішень. Якісною характеристикою лобізму є те, що просування інтересів конкретних суб'єктів здійснюється за рахунок обмеження законних інтересів інших суб'єктів (різних категорій громадян, організацій, суспільства й

держави в цілому). Тут про рівність перед законом говорити, звісно, не доводиться, оскільки саме прийняття такого закону – це втілення привілеїв одних груп населення над іншими.

Серйозної уваги заслуговує проблема справедливості й несправедливості законів. Втілення справедливості в законодавчих актах є можливим лише в тому випадку, коли вони засновані на повазі до прав людини. Зважаючи на цей критерій, Г. Радбрух наводить фрагмент виступу прокурора федеральної землі Саксонія Й.-У. Шрьодера, який дав наступну оцінку нацистському законодавству¹⁶, що в силу своєї кричущої несправедливості за жодних умов не можуть вважатися правом як таким:

«Законодавство націонал-соціалістської партійної держави, на підставі якого винесено смертні вироки, що вже наводилися, позбавлені будь-якої правової сили.

Воно спирається на так званій «Закон про уповноваження», який не прийнятий відповідно до конституції необхідною більшістю двох третин (депутатів парламенту). Гітлер силоміць не допустив комуністичних депутатів Рейхстагу до участі у засіданні і, не зважаючи на депутатський імунітет, взяв їх під варту. Інші депутати, переважно представники центру, були примушені віддати свої голоси за ухвалення Закону про уповноваження.

Жоден суддя не міг спиратися на закон, і відповідно правильно відправляти судочинство, на закон, який є не лише несправедливим, а й злочинним. Ми виходимо з людських прав, які стоять над усіма писаними положеннями, на незнищенне, незабутнє право, яке відмовляє в чинності злочинним наказам нелюдських тиранів!

Виходячи з цих міркувань, ми думаємо, що судді, якщо вони виносили вироки, не зіставні із заповідями гуманізму і за дрібниці засуджували до смертної кари, мусять бути обвинуваченими».

Реальність законодавчого акта повинна розглядатися у двох аспектах: як відповідність закону об'єктивним існуючим умовам суспільного життя і як матеріально-ресурсна гарантованість чинності прийнятого закону. Зокрема, законодавчо встановивши гарантії надання житла військовослужбовцям, співробітникам органів внутрішніх справ, органів і установ кримінально-виконавчої системи, громадянам, звільненим з військової служби, держава не виконує взятих на себе зобов'язань.

З метою підвищення якості, з урахуванням необхідності вдосконалення законодавчого регулювання в аспекті закріплення в законах рівного обсягу прав, обов'язків і відповідальності для різних суб'єктів права, вважаємо за доцільне ввести процедуру громадської експертизи законодавчих актів, що включала б кримінологічну, соціально-економічну, лінгвістичну й іншу професійну оцінку прийнятих законів.

Принцип рівності перед законом діє на тій підставі, що «закон є загальним... він однаковий для всіх громадян... стосовно кожного він має ту ж саму силу»¹⁷. Рівність перед законом являє собою один з найважливіших принципів існування правової держави, тому що саме в правовій державі право є критерієм легітимності держави. Н. В. Вітрук за цього приводу зазначає: «юридична рівність є не що інше, як рівність суспільного становища людей згідно із законом»¹⁸. Сучасне право вимагає однакового ставлення до всіх людей у найважливіших сферах і дозволяє справедливую диференціацію правового регулювання лише в окремих питаннях¹⁹.

Провівши аналіз закріплення в національному законодавстві прав і свобод людини і громадянина з позиції забезпечення конституційного принципу рівності, можна зробити висновок, що ідея про неприпустимість дискримінації розвивається паралельно з концептуалізацією ідеї про необхідність диференційованого відношення до носіїв прав і свобод. Така об'єктивна й припустима правова нерівність може і повинна застосовуватися для виправлення фактичної нерівності залежно від обставин, сфери застосування й контексту; треба «встановлювати справедливу рівновагу між охороною інтересів суспільства й повагою прав і свобод людини»²⁰.

Принцип рівності перед судом є багатоаспектним: до нього належать доступ до суду, право бути заслуханим в процесі, право на належне розслідування судом всіх істотних обставин.

Згідно із правовою позицією Конституційного Суду України рівний доступ до правосуддя передбачає, зокрема, наступне: «Гарантована Конституцією України рівність усіх людей в їх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод. У правовій державі звернення до суду є універсальним механізмом захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб»¹⁰.

У згаданому вище рішенні Конституційний Суд України визнав, що обмеження можливості особи, засудженої до відбуття покарання у місцях позбавлення волі, в участі у судовому слуханні справи за його цивільним позовом тощо існує у чинному процесуальному законодавстві. Тому орган конституційної юрисдикції зобов'язав суди вирішувати питання про допуск засуджених чи заарештованих осіб до судового слухання справ та забезпечення їх доставки у зал судового засідання¹⁰. Такі вимоги до процесу відповідають засадам повного, об'єктивного і всебічного розгляду справи судом та обґрунтованості судових рішень.

Під рівністю перед судом розуміють також те, що всі учасники процесу несуть відповідальність перед судами, не маючи при цьому жодних переваг і не зазнаючи будь-яких обмежень. Однак закон, ураховуючи, що громадяни фактично нерівні (оскільки вони можуть бути неповнолітніми, фізично чи психічно хворими або особами, які не можуть оплатити послуги адвоката тощо), передбачає механізми, що дозволяють таким особам стати процесуально рівними, тобто повністю реалізувати свої права²¹.

Європейський Суд з прав людини розглядає процесуальну рівність сторін (*equality of arms*) як один з елементів справедливого судового розгляду (*fair trial*), що припускає за змістом п. 1 ст. 6 Європейської Конвенції з прав людини забезпечення «справедливого балансу прав сторін» (постанови по справах «Yvon v. France» від 24 квітня 2003 р., «Niderost-Huber v. Switzerland» від 18 лютого 1997 р. та ін.)

Принцип рівності прав, свобод і обов'язків людини і громадянина. Цей принцип насправді виражає загальну тенденцію до розмивання різниці у статусі громадян та інших приватних осіб, які не знаходяться у відносинах громадянства України. Розподіл прав і свобод людини та прав і свобод громадянина був актуальним у часи боротьби із вольностями та привілеями, які були притаманні становому феодальному суспільству напередодні буржуазних революцій в Англії, Північній Америці та Франції.

Свого часу суддя Конституційного Суду України В. Шаповал висловив думку, що рівність конституційних прав і свобод громадян є насамперед принципом правотворчості, виходячи з того, такі принципи однаково належать усім громадянам України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Тому не допускається використання відповідних ознак у будь-яких правових актах з метою запровадження на їх підставі привілеїв чи обмежень.

Насправді різниця в обсязі прав і свобод людини та інших категорій осіб полягає лише переважно у сфері політичних прав (виборчих прав, обмеження стосовно реалізації права іноземців на об'єднання тощо). На іноземців загалом поширюється національний режим. Це безпосередньо впливає із положення ст. 1 Загальної декларації прав людини 1948 р., згідно з яким «всі люди народжують вільними і рівними у своїй гідності і правах»²².

Таким чином, принцип рівності – це ідея, що виражається в таких основних положеннях: установлення й застосування єдиних правових засобів, що становлять основу механізму правового регулювання, тобто норм права, юридичних фактів, актів реалізації прав і обов'язків, для всіх учасників суспільних відносин; передбачення системи винятків із загального режиму правового регулювання для окремих учасників суспільних відносин; передбачення системи організаційних засобів, необхідних для реалізації прав і обов'язків учасників суспільних відносин; забезпечення рівності прав і обов'язків учасників суспільних відносин, у тому числі конституційних прав і обов'язків.

Проблематичним з цієї точки зору є домінуюче трактування прав і свобод людини та прав і свобод громадянина, яке свого часу стало даниною для подолання станової структури суспільства, в якому представники різних станів перебували у відмінному становищі.

Змістовні критерії принципу рівності полягають у а) диференціації правового регулювання та б) вчиненні позитивних дій держави, спрямованих на вирівнювання становища (стверджувальні дії держави, позитивна дискримінація). Вони стосуються якості правового регулювання, тобто змісту законодавства, що є темою окремої розмови.

¹ Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : моногр. / С. П. Погребняк. – Х. : Право, 2008. – С. 82.

² Мордовец А. С. Социально-юридический механизм обеспечения прав человека и гражданина / А. С. Мордовец. – Саратов : ВШ МВД РФ, 1996. – С. 8.

³ Костенко М. А. Рівність перед законом і судом як засада кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 – кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / М. А. Костенко; Донецький юридичний інститут МВС України. – Кривий Ріг, 2015. – С. 11–41.

⁴ Цит. за: Воеводин Л. Д. Юридический статус личности в России : учеб. пособ. / Л. Д. Воеводин. – М. : МГУ им. М. В. Ломоносова; ИНФРА-М – Норма, 1997. – С. 8.

⁵ Ефремов А. Ф. Принципы законности и проблемы их реализации / А. Ф. Ефремов. – Тольятти : Изд-во ТолПИ, 2000. – С. 64.

⁶ Дашковська О. Р. Жінка як суб'єкт права в аспекті гендерної рівності : моногр. / О. Р. Дашковська. – Х. : Право, 2005. – С. 54.

⁷ Погребняк С. П. Вказана праця. – С. 78.

⁸ Лейст О. Э. Гражданское общество и современное государство / О. Э. Лейст, И. Ф. Мачин // Вестник Московского университета. – 1996. – № 4. – С. 32. – (Серия 11. «Право»).

⁹ Летнянчин Л. І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики : моногр. / Л. І. Летнянчин. – Х. : СПДФО Вапнярчук Н. М., 2006. – С. 170.

¹⁰ Рішення Конституційного Суду України № 9-рп/2012 від 12 квітня 2012 р. у справі про рівність сторін судового процесу // Офіційний веб-портал Верховної Ради України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12>

¹¹ Матузов Н. И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права / Н. И. Матузов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1972. – С. 100.

¹² Матузов Н. И. Правовая система и личность / Н. И. Матузов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1987. – С. 85.

¹³ Погребняк С. П. Вказана праця. – С. 75.

¹⁴ Харви Дж. Примат закона / Дж. Харви, А. Л. Безер // Российский бюллетень по правам человека: [Сб.] / Проект. группа по правам человека. – М. : ИНТУ, 1995. – Вып. 7. – С. 11.

¹⁵ Хайек фон, Ф. А. Право, законодательство и свобода. Современное понимание либеральных принципов справедливости и политики / Фридрих Август фон Хайек ; пер. с англ. – М. : ИРИСЭН, 2006. – С. 226.

¹⁶ Радбрух Г. Філософія права / Густав Радбрух; пер. з нім. – К. : Тандем, 2006. – С. 94.

¹⁷ Козюк М. Н. Правовое равенство в механизме правового регулирования / М. Н. Козюк. – Волгоград : Волгоград. юрид. ин-т, 1998. – С. 3.

¹⁸ Витрук Н. В. Правовой статус личности в СССР / Н. В. Витрук. – М. : Юридическая литература, 1985. – С. 24.

¹⁹ Погребняк С. П. Вказана праця. – С. 81.

²⁰ Сальвиа М. де. Прецеденты Европейского Суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящиеся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г. / де Сальвиа М. – СПб. : Изд. «Юридический центр Пресс», 2004. – 1072 с.

²¹ *Городовенко В.* Принцип рівності громадян перед законом і судом / В. Городовенко // Вісник Конституційного Суду України. – 2012. – № 1. – С. 182.

²² Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015

Резюме

Журавльова Г. С. Формальні аспекти принципу рівності в конституційному праві.

У статті розкриваються формальні аспекти принципу рівності як принципу конституційного права. Рівність перед законом визначається як однаковість підходів щодо питань процедури ухваленню законів, визначення місця законів у систематичі правових актів та параметрів регулювання прав і свобод людини. Визначено такі аспекти принципу рівності перед судом, як доступ до суду, право бути заслуханим в процесі, право на належне розслідування судом всіх істотних обставин справи.

Ключові слова: верховенство права, принцип рівності, рівність перед законом, рівність перед судом, формальна рівність.

Резюме

Журавлева А. С. Формальные аспекты принципа равенства в конституционном праве.

В статье раскрываются формальные аспекты принципа равенства как принципа конституционного права. Равенство перед законом определяется как единообразие подходов к вопросам процедуры принятия законов, определения законов в систематике правовых актов и параметров регулирования прав и свобод человека. Определены такие аспекты принципа равенства перед судом, как доступ в суд, право быть заслушанным в процессе, право на надлежащее расследование судом всех существенных обстоятельств дела.

Ключевые слова: верховенство права, принцип равенства, равенство перед законом, равенство перед судом, формальное равенство.

Summary

Zhuravlyova G. Formal aspects of the principle of equality in constitutional law.

The article deals with the formal aspects of the principle of equality as a principle of constitutional law. Equality before the law is defined as uniformity approaches on matters of procedure adoption of laws, determining the place of laws and regulations, and taxonomy options regulation of rights and freedoms. The following aspects of the principle of equality before the court deals access to justice, the right to be heard in the process, and the right to a proper investigation by the court of all material circumstances.

Key words: equality before the law, equality before the court, formal equality, principles of equality, rule of law.

УДК 342.71(477)

С. Б. ЧЕХОВИЧ, М. О. ЛЮБЧЕНКО

Сергій Болеславович Чехович, кандидат юридичних наук, доцент

Марія Олександрівна Любченко, аспірантка Міжрегіональної Академії управління персоналом

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Однією з важливих умов ефективної реалізації права на свободу пересування в Україні є його належне законодавче забезпечення. При цьому право на свободу пересування розуміється у широкому значенні, що складається з прав кожного: на свободу пересування територією України; на вільний вибір місця проживання в її межах; вільно залишати територію України та права громадянина України в будь-який час повернутися в неї.

Нині в Україні сформовано певну законодавчу базу з питань свободи пересування, що постійно вдосконалюється. Цей процес потребує належного наукового супроводу. У вітчизняній правовій науці стан національного законодавства України у сфері свободи пересування аналізувався, зокрема, О. І. Піскуном¹, О. Ф. Диньком², М. Ф. Анісімовою³, С. В. Максименком⁴, І. В. Михайлишиним⁵, Я. С. Тищенко⁶, О. Ф. Дегтярьовим⁷. Зазначені науковці, які на різних етапах розвитку нашої держави досліджували це питання, зазначали, з одного боку, прагнення держави сформулювати відповідну національну базу, а з іншого, – її недосконалість: невдалу редакцію деяких правових приписів, наявність юридичних колізій та прогалів, невідповідність окремих правових норм міжнародним стандартам тощо. Водночас варто зауважити, що їхні дослідження було здійснено до істотного оновлення національного законодавства України у сфері свободи пересування.

Значна увага приділяється поліпшенню національного законодавства України з питань свободи пересування на сучасному етапі розвитку нашої держави, що, крім необхідності усунення зазначених недоліків, зумовлюється також прагненням унормувати особливості реалізації права на свободу пересування в умовах